

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος.

σωρεία εγκλημάτων. Ταυτόχρονα στη Θεσσαλονίκη οι Σέρβοι πίεζαν το Γάλλο στρατηγό Σαράιγ να τους αναθέσει την πολιτική διοίκηση της πόλης, ενώ από την πλευρά του το Παρίσι τού διεμήνυε να πράξει κατά το δοκούν.

Της Αμύνης τα παιδιά

Οι εξελίξεις αυτές δεν επρόκειτο να αφήσουν ασυγκίνητους τους Έλληνες της πόλης. Η αποκάλυπτη επιβουλή της Μακεδονίας αλλά και οι σερβικές κινήσεις ενίσχυαν τον προβληματισμό και την αγανάκτηση για την αναβλητικότητα και την παθητικότητα της βασιλικής κυβέρνησης στην Αθήνα. Τα βενιζελικά στοιχεία στην πρωτεύουσα της Μακεδονίας πρωτοστατούσαν στις εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν. Στις 15 Μαΐου του 1916 στην πλατεία Αγίας Σοφίας, στο κέντρο της πόλης, συγκεντρώθηκαν διαδηλωτές φωνάζοντας συνθήματα υπέρ της Μακεδονίας, της Αντάντ και του Βενιζέλου,² ενώ

² Μακεδονία, 16 Μαΐου 1916.

στις 8 Αυγούστου 1916 ο Σύλλογος των Φιλελευθέρων διοργάνωσε νέα συγκέντρωση στην πλατεία του Λευκού Πύργου με συνθήματα υπέρ του Κρητικού πολιτικού και κατά του Κωνσταντίνου. Στις 14 Αυγούστου Γάλλος στρατιωτικός από το επιτελείο του Σαράιγ σε συζήτηση που είχε με τον Αλέξανδρο Ζάννα τού εκμυστηρεύθηκε πως το Παρίσι είχε παραχωρήσει στο στρατηγό Σαράιγ πλήρη ελευθερία κινήσεων και πως αυτός, εκτιμώντας ότι ο Βενιζέλος δεν θα προχωρούσε σε καμία ενέργεια, ήταν έτοιμος να δώσει τη διοίκηση της Θεσσαλονίκης στους Σέρβους. Τότε ο Ζάννας μετέβη εσπευσμένα στον Σαράιγ, προκειμένου να διαπιστώσει την ακρίβεια των όσων του είχαν μεταφερθεί. Όταν ο Γάλλος στρατηγός τού επανέλαβε τα ίδια ακριβώς, ο Ζάννας απάντησε: «Δεν θα γίνη αυτό, Στρατηγέ. Θα κάμωμεν κίνημα και παρά την γνώμην του Βενιζέλου».³

Στις 17 Αυγούστου του 1916 η βενιζελική εφημερίδα της Θεσσαλονίκης *Μακεδονία* σε έκτακτο παράρτημά της λόγω της εισόδου της Ρουμανίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, προαναγγέλλοντας ουσιαστικά τις εξελίξεις, σημειώνει:

«Είμεθα εις θέσιν να γνωρίζωμεν ότι η συντελεσθείσα προδοσία και η έξοδος της Ρουμανίας εκ της ουδετερότητας, έχουν κορυφήν την υφισταμένην παρά τη μεγάλην πλειονότητα του λαού και τη υγιά μερίδι του στρατού μας αγανάκτησιν. Σύσκεψις έλαβον χώρα, γνώμαι δε πλείοσαι αντιπλάγησαν περί του τρόπου καθ' ον θα σωθή η Πατρίς. Είνε ευνόητον να μη δυνάμεθα να δώσωμεν περισσότερας λεπτομερείας της τελουμένης μεγάλης ζυμώσεως. Τονίζομεν όμως ότι ΕΑΝ ΔΕΝ ΕΜΦΥΛΟΧΩΡΗΣΟΥΝ ΑΛΛΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ, θα ευρεθώμεν πολύ συντόμως εις τον δρόμον, τον άγοντα προς σωτηρίαν της πατρίδος».

Οι ξεκάθαροι υπαινιγμοί της εφημερίδας περί ζυμώσεων που θα οδηγούσαν στη σωτηρία της πατρίδας δεν αποτελούσαν ευσεβείς πόθους της, αλλά πήγαζαν από καλή γνώση των όσων συντελούνταν στη μακεδονική πρωτεύουσα. Λίγες μόλις ώρες αργότερα, το βράδυ της 16^{ης} προς 17^η Αυγούστου 1916, ήρθε η επιβεβαίωση των λεγομένων

³ Θεμιστοκλής Γ. Ζαφειρόπουλος, *Ο Γεώργιος Κονδύλης και η εποχή του*, Αθήνα 1984, σσ. 59-60.

21. - Salonique

Manifestations Anti-Boches à l'occasion de la remise
du Fort de Rupel par la Grèce aux Bulgares

Manifestation anti german of Salonicians
when the Greece gave the Rupel Fort to the Bulgaria

Συλλαλητήριο στη Θεσσαλονίκη με αφορμή την κατάληψη του οχυρού Ρούπελ από τους Βουλγάρους.

της με την έκρηξη του Κινήματος της Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη. Αμέσως σχηματίστηκε στην πόλη μια Επαναστατική Επιτροπή με επικεφαλής επιφανείς Θεσσαλονικιούς της βενιζελικής παράταξης: τον Παμύκο Ζυμβρακάκη, τον Περικλή Αργυρόπουλο, τον Κωνσταντίνο Μαζαράκη, το μοίραρχο Δ. Κοκκαλά, τον Αλέξανδρο Ζάννα, τον Δημήτριο Δίγκα, το γιατρό Δ. Πάζη, τον Π. Γραικό, το γιατρό Γεώργιο Ζερβό και τον Θαλή Κουτούπη.

Σε έκκληση που απύθυνε προς τον ελληνικό λαό η Επαναστατική Επιτροπή ζήτησε την υποστήριξη και την εμπιστοσύνη του:

«Εχοντες υπ' όψιν την εκφρασθείσαν θέλησιν του μακεδονικού λαού εις τα συλλαλητήρια εν Θεσσαλονίκη την 8 και 15 Αυγούστου και εντεταλμένοι υπό του μακεδονικού λαού επ' ονόματι αυτών και με την έγκρισίν του, χωρίς να καταλύσωμεν τας καθεστηκυίας αρχάς, καλούμεν τον Ελληνικόν λαόν να μας περιβάλη με την εμ-

*πιστοσύνην του και τας αρχάς να μας παράσχουν την αμέριστον υποστήριξιν εις την εκδίωξιν του εξωτερικού εχθρού από της μακεδονικής γης και την αποκατάστασιν της λαϊκής ισχύος, της λαϊκής κυριαρχίας. Τιθέμεθα εις το πλευρόν των συμμαχικών στρατευμάτων της Συνεννοήσεως ίνα εν συμπράξει μετ' αυτών και τη βοήθεια τούτων εκδιώξωμεν τον επιδρομέα εκ της μακεδονικής γης και εκ της λοιπής ελληνικής».*⁴

Σε άλλη επιστολή της προς το στρατό η Επαναστατική Επιτροπή, αφού εξιστορούσε τα δεινά που προήλθαν από τη βουλγαρική εισβολή στην Ανατολική Μακεδονία, καλούσε τους Έλληνες στρατιώτες να επαναλάβουν τους θριάμβους των Βαλκανικών Πολέμων:

*«Ο Ελληνικός Στρατός ο πάντοτε συνταυτίσας και την τύχην του και τας ενεργείας του μετά του Ελληνικού Λαού, δεν πρέπει ούτε επ' ελάχιστον να οκνήση, όπως και πάλιν τεθή επί κεφαλής αυτού, συνεχίζων τα προ τριετίας μεγάλα του έργα, δι' ων παρήχθη κατάστασις εξ ης εδιπλασιάσθη και εδοξάσθη η πατρίς μας».*⁵

Από τη διακήρυξη των Αμυνιτών καταφαινόταν πως η εκδίωξη των Βουλγάρων από τη Μακεδονία αποτελούσε τη βασική αιτία του κινήματός τους. Άλλωστε οι στιγμές ήταν φορτισμένες και τα διαδραματιζόμενα γεγονότα καταγιστικά, ενώ οι πληροφορίες που έφθαναν συνεχώς από την Ανατολική Μακεδονία αποκάλυπταν τη σύγχυση στις τάξεις του ελληνικού στρατεύματος. Τις ημέρες εκείνες, λίγο πριν αλλά και αμέσως μετά την εκδήλωση του Κινήματος της Εθνικής Άμυνας, το Δ' Σώμα Στρατού που βρισκόταν στην περιοχή της Καβάλας, διατάχθηκε να εγκαταλείψει τις θέσεις του και εν τέλει αιχμαλωτίστηκε από τους Γερμανούς. Μοναδικές εξαιρέσεις στάθηκαν το 18^ο Σύνταγμα Πεζικού της VI Μερραρχίας με επικεφαλής το συνταγματάρχη Νικόλαο Χριστοδούλου, ο οποίος προέβαλε αντίσταση καθώς και ο λοχαγός Γεώργιος Κονδύλης. Την εγκατάλειψη των στρατιωτικών θέσεων ήρθε να συμπληρώσει ο πανικός που επικράτησε στον άμαχο πληθυσμό στην ύπαιθρο αλλά και στις πόλεις. Στην Καβάλα αλλόφρονες άμαχοι, λι-

⁴ Περικλής Αργυρόπουλος, *Αναμνήσεις*, Αθήνα 1996, σσ. 204-205.

⁵ Πολύβιος Β. Τσάκωνας, *Οι Κρίτες και το επαναστατικόν κίνημα της Θεσσαλονίκης του 1916*, Αθήνα 1963, σ. 70.

Διαδηλώσεις στη Θεσσαλονίκη υπέρ του Κινήματος της Εθνικής Άμυνας.

Συγκεντρωμένοι πολίτες επευφημούν την εκδήλωση του Κινήματος της Εθνικής Άμυνας.

ποτάκτες στρατιώτες και στασιάζοντες αξιωματικοί έψαχναν να βρουν τρόπους να διαφύγουν προς ασφαλέστερες περιοχές, ενώ διάσπαρτοι πυροβολισμοί συνέθεταν μία κατάσταση χάους και απόγνωσης.⁶

Πίσω στη Θεσσαλονίκη και αμέσως μετά τη δημοσιοποίηση της έκκλησης ο Παμίκος Ζυμβρακάκης, ως επικεφαλής της Κρητικής Χωροφυλακής, η οποία προσχώρησε άμεσα στο κίνημα, επισκέφθηκε το στρατηγό Σαράιγ ανακοινώνοντάς του την απόφασή τους να παύσουν να υπακούν στην κυβέρνηση της Αθήνας. Επιπλέον, του επεσήμανε την πρόθεση των Κρητών χωροφυλάκων να τεθούν υπό τις διαταγές του. Ο Σαράιγ, ο οποίος κατά τα φαινόμενα ήταν ενήμερος των μυστικών ζυμώσεων που διενεργούνταν, κατέβηκε από το γραφείο του προκειμένου να επιθεωρήσει τους παρατεταγμένους χωροφύλακες.

⁶ Γεράσιμος Αλεξιάτος, *Οι Έλληνες του Γκαίρλιτς 1916-1919*, Θεσσαλονίκη 2010, σσ. 52-53.

Επρόκειτο για μια συμβολική κίνηση, ένδειξη της ευαρέσκειας και της επιδοκμασίας των Γάλλων για τους χειρισμούς των στενών συνεργατών του Βενιζέλου. Κατόπιν οι χωροφύλακες κατευθύνθηκαν προς το Λευκό Πύργο. Σε κοντινή απόσταση επί της λεωφόρου που σήμερα φέρει το όνομα Εθνικής Αμύνης, κατέλαβαν ένα δημόσιο οίκημα και εγκατέστησαν εκεί το αρχηγείο τους.

Η πρώτη προσπάθεια για την προσχώρηση ελληνικών στρατιωτικών μονάδων στο κίνημα αναλήφθηκε από τον αντισυνταγματάρχη Κωνσταντίνο Μαζαράκη, διοικητή της XI Μοίρας Ορειβατικού Πυροβολικού που στρατωνιζόταν στο μικρό Καραμπουρνού. Ο Μαζαράκης ανέπτυξε στους αξιωματικούς της μοίρας τους στόχους του κινήματος, ζητώντας τους να ενταχθούν σε αυτό. Ωστόσο οι αξιωματικοί, με την εξαίρεση δύο, αποδοκίμασαν την ενέργεια του διοικητή τους και προέτρεψαν τους στρατιώτες τους να παραμείνουν πιστοί στον όρκο που είχαν δώσει στο Βασιλιά.

Τους κινηματίες απασχόλησε έντονα και η στάση που θα κρατούσε το Γ' Σώμα Στρατού. Ο επιτελάρχης, αντισυνταγματάρχης Νικ. Τρικούπης, αρνήθηκε να προσχωρήσει στο κίνημα παραμένοντας πιστός στο βασιλιά Κωνσταντίνο. Σε συμπλοκή που ακολούθησε σκοτώθηκαν δύο στρατιώτες από τους άνδρες του Τρικούπη και τρεις επαναστάτες. Το ίδιο απόγευμα Γάλλος αξιωματικός μετέβη στο στρατηγείο του Γ' Σώματος Στρατού, ζητώντας αφοπλισμό των στρατιωτών του και συγκέντρωση όλων των αξιωματικών με τον οπλισμό τους στο διοικητήριο του 28^{ου} Συντάγματος. Ο Τρικούπης μετά από ώριμη σκέψη αποφάσισε να συμμορφωθεί. Δίνοντας τη δική του εκδοχή για τα γεγονότα, ο Νικ. Τρικούπης έγραψε στις *Αναμνήσεις* του πως παρουσιάστηκε ενώπιόν του ο Γάλλος λοχαγός Ντεκρέ εκ μέρους του στρατηγού Σαράιγ προειδοποιώντας πως αν δεν αποσύρονταν τα στρατιωτικά τμήματα έως τις 10 το πρωί, το γαλλικό πυροβολικό θα έβαλε εναντίον των στρατώνων του Γ' Σώματος Στρατού. Κατόπιν τούτου ο Τρικούπης, έχοντας την πεποίθηση πως με τον τρόπο αυτό προάσπιζε τα εθνικά συμφέροντα αφού απέτρεπε μια άσκοπη αιματοχυσία, παρουσιάστηκε μαζί με τους άνδρες του στις γαλλικές αρχές. Μετά την παράδοσή τους οδηγήθηκαν στο Ζέιτελνικ και από εκεί με γαλλικό πλοίο στον Πειραιά. Η τελευταία σοβαρή εστία αντίστασης στο κίνημα είχε διαλυθεί. Το

Κίνημα της Εθνικής Άμυνας είχε επικρατήσει πλήρως.

Περιγράφοντας τη σύλληψη και την απομάκρυνση από τη Θεσσαλονίκη των πιστών στον Κωνσταντίνο στρατιωτικών δυνάμεων, η φιλοβασιλική εφημερίδα *Εμπρός* έγραψε στις 21 Αυγούστου 1916:

«Αλλά συγκινητικά σκηνάί διεδραματίζοντο καθ' οδόν, ενώ οι γενναίοι και πειθαρχικοί Έλληνες στρατιώται ωδηγούνται εις την προκουμαίαν. Εις την θέαν των στασιαστών και εξωμοτών χωροφυλάκων κραύγαζον προσβλέποντες αυτούς μετά περιφρονήσεως. – Προδόται, κάτω οι προδόται... ανάθεμά σας... Εξ άλλου δακρύνοντες εξερρηγνύοντο εις ζητωκραυγάς υπέρ του λατρευτού Βασιλέως. – Ζήτω ο Βασιλεύς. Κάτω οι προδόται».

Σε συνέντευξή του στην εφημερίδα *Μακεδονία* ο Παμίκος Ζυμβρακάκης εξέθεσε τα αίτια αλλά και τους στόχους της εκδήλωσης του κινήματος:

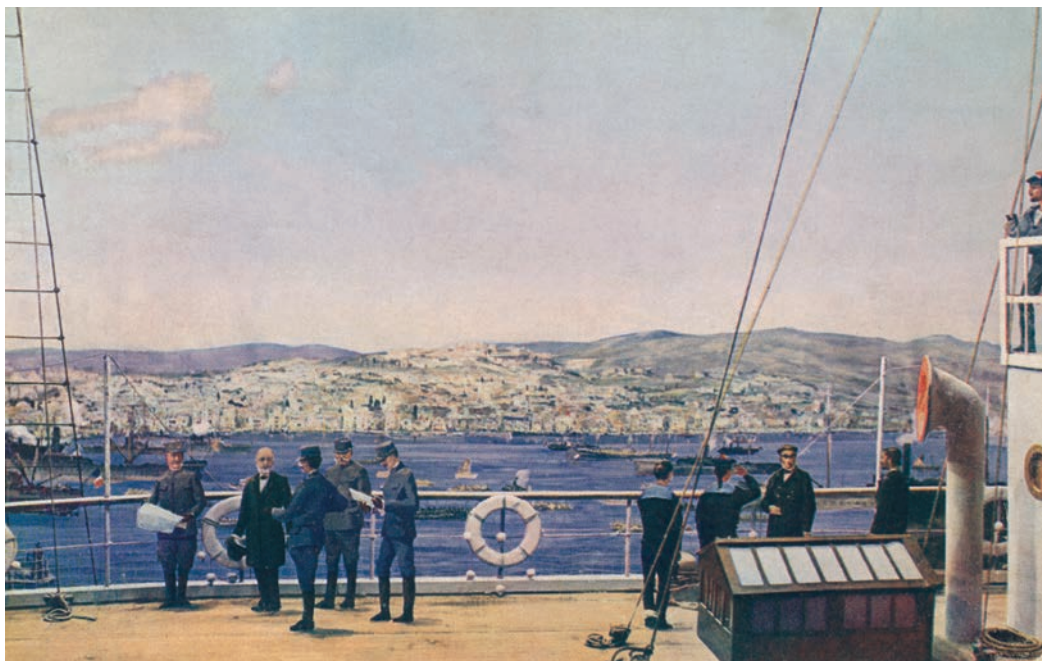
«Εξήλθομεν ημείς της ουδετερότητας. Και δεν ήτο δυνατόν να πράξωμεν άλλως, αφού οι υπεύθυνοι προδίδουν την Πατρίδα, αφού η καρδιά του λαού αιμάσει και αφού η σημερινή αντεθνική πολιτική οδηγεί προς τον άδοξον θάνατον... το κίνημά μας δεν στρέφεται ειμή μόνον κατά του εξωτερικού εχθρού και εκείνων οίτινες βλέπουν εισερχομένους σφάζοντας, διαρπάζοντας τους Βουλγάρους και χειροκροτούν».⁷

Τις επόμενες ημέρες οι κινηματίες φρόντισαν αφενός να αντικαταστήσουν όλες τις διοικητικές αρχές που παρέμειναν πιστές στον Κωνσταντίνο και αφετέρου να αντικρούσουν τη σερβική προπαγάνδα που επιθυμούσε να επωφεληθεί από το πρόσκαιρο κενό εξουσίας.

Λίγες μόνο ώρες από την εκδήλωση του κινήματος ο απεσταλμένος των επαναστατών, έφεδρος ανθυπίαρχος Φιλώτας Χατζηπλάζαρος, μετέβη στην Έδεσσα με σκοπό να πείσει το λοχαγό Νεόκοσμο Γρηγοριάδη να ενταχθεί στο κίνημα. Ο Γρηγοριάδης συγκάλεσε όλους τους οπλίτες της Φρουράς Εδέσσης στο Διοικητήριο και προσχώρησε άμεσα στο Κίνημα της Εθνικής Άμυνας. Δύο ημέρες αργότερα η φρουρά της Έδεσσας μετέβη στη Θεσσαλονίκη και ενσωματώθηκε στο στρατιωτικό

⁷ *Μακεδονία*, 18 Αυγούστου 1916.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος φθάνει στη Θεσσαλονίκη.

σώμα της Εθνικής Άμυνας. Παρόλα αυτά, οι πρώτες προσπάθειες των Αμυνιτών να πείσουν στρατιωτικούς να στηρίξουν το κίνημά τους δεν μπορούν να θεωρηθούν επιτυχημένες. Το χρονικό διάστημα από τον Αύγουστο του 1916 έως το Μάρτιο του 1917 μόνο 280-300 αξιωματικοί από συνολικά 4.500 προσχώρησαν στην Εθνική Άμυνα. Οι περισσότεροι φοβούνταν τη διολίσθηση στον εμφύλιο πόλεμο, προκρίνοντας συντηρητικότερες πολιτικές. Άλλοι, πάλι, ανησυχούσαν μήπως υποστούν τυχόν αντίποινα από τους φανατικούς βασιλόφρονες ενώ ορισμένοι αμφέβαλλαν για τη σοβαρότητα των προθέσεων Αμυνιτών, όπως ο Ζυμβρακάκης και ο Χριστοδούλου. Τέλος, προσωπικές αντιπαραθέσεις λειτούργησαν αποτρεπτικά για κάποιους εξ αυτών, όπως το Θεόδωρο Πάγκαλο, που ήλπιζε να του ανατεθεί η αρχηγία του κινήματος αλλά τελικά οι εξελίξεις τον πρόλαβαν.

Ο ευπατρίδης Μακεδόνας Γεώργιος Μόδης στις *Αναμνήσεις* του χαρακτήρισε το Κίνημα της Θεσσαλονίκης ως κίνημα απελπισίας αλλά και ελπίδας ταυτόχρονα:

«Εγινε και το Κίνημα της Θεσσαλονίκης, κίνημα απελπισίας. Αλλά μέσα στη γενική απογοήτευσι και σύγχυσι, μέσα στην κατάρρευσι

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, επικεφαλής της προσωρινής κυβέρνησης, αποβιβάζεται στην παραλία της Θεσσαλονίκης.

ειδώλων και προσδοκιών –ο δαφνοστεφής Κωνσταντίνος, Στρατηλάτης και βασιλιάς, διάδοχος του Παλαιολόγου που θάπαιρνε την Πόλι- τι μπορούσε να περιμένει ο πολύς κόσμος απ’ τους λίγους γενναίους εκείνους άντρες που οργάνωσαν το κίνημα με την προστασίαν όμως των Γάλλων, ολοένα περισσότερο αντιδημοτικές;! Ήταν το κίνημα μια χλωμή και μικρή αχτίδα σε σκοτός και ζόφος».⁸

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος υπήρξε αρχικά διστακτικός απέναντι στους Αμυνίτες, παρότι επρόκειτο για προσωπικούς και πολιτικούς φίλους και οπαδούς του. Περίμενε να δει τις αντιδράσεις των δυνάμεων της Αντάντ ζυγίζοντας έως τότε τις κινήσεις του, καθώς η κρίση στη σχέση του με τον Κωνσταντίνο και η απομάκρυνσή του από τη θέση του Πρωθυπουργού τον είχαν οδηγήσει σε δυσχερή θέση. Ωστόσο λίγες εβδομάδες μετά την εκδήλωση του κινήματος και αφού είχε

⁸ Γεώργιος Μόδης, *Αναμνήσεις*, Μυρτώ Πυροβέτην & Ιάκωβος Μιχαηλίδης (επιμ.), Θεσσαλονίκη 2004, σ. 171.